

אל-קודס – העיר שהונפקה לה יחדיו

חסן סוכר ואופיר וינטר*

לצאת לאור ב־6 בדצמבר 2018, ביום השנה הראשון להכרזת טראמפ בנושא ירושלים. מלאכת העיצוב הוטלה על המעצבים הלבנונים, כאמל ג'אבר ואחמד אל-ח'טאב, שעיצבו שני בולים וגיליון מזכרת שבהם נראו מסגד אל-אקצא וכנסיית הקבר כשמעליהם מפת העולם הערבי. כרקע לגיליון המזכרת נבחר איור פנורמי של ירושלים, פרי יצירתו של הצייר הירושלמי שיהאב קוואסמי, שצויר – כמו מרבית איוריו – בעיפרון.

העיצוב הסופי של בול זה (יחד עם בולים אחרים) נשלח על-ידי הדואר הפלסטיני להדפסה בבחריין, אולם לדאבונם של הפלסטינים כל ההנפקות הוחרמו על-ידי ישראל בהגיען למעבר הגבול עם ירדן, ולא בפעם הראשונה. ב־2009 הנפיקו מדינות ערב בול משותף שכותרתו "ירושלים בירת התרבות הערבית". שלוש עשרה מדינות, בהן הרשות הפלסטינית, השתתפו בהנפקה, אך גם אז הוחרמו הבולים הפלסטיניים במעבר הגבול. שלטון חמאס בעזה עט בזמנו על ההזדמנות והנפיק סדרה שנועדה לשמש תחליף להנפקה המוחרמת. היה זה הבול הראשון שהנפיקה התנועה לאחר השתלטותה על הרצועה ב־2007 ובעקבותיו הונפקו 31 סדרות בולים נוספות מטעמו.

עד היום טרם יצאה הנפקה פלסטינית לבול המשותף "ירושלים בירת פלסטין". אחת הסיבות לכך היא החשש שישראל תחרים שוב את הבולים מתוקף "הסכם קהיר" שנחתם בינה לבין אש"ף במאי 1994, שבמסגרתו נקבע כי הבולים הפלסטיניים יהיו חפים מתעמולה עוינת. בעוד שישראל עשויה לטעון כי הסיסמה "ירושלים בירת פלסטין" מהווה חריגה מההסכמות שהושגו לפני 26 שנים, הפלסטינים יכולים להשיב כי הן נקבעו במסגרת הסדר ביניים שנועד

לאחר שנשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ, הכריז ב־6 בדצמבר 2017 על העברת השגרירות האמריקנית לירושלים ועל הכרה בה כבירת ישראל, החלה הרשות הפלסטינית בפעילות דיפלומטית נמרצת במחאה על המהלך. אחד הרעיונות שעלו אז ברמאללה היה הנפקה משותפת של בול כלל-ערבי בעל עיצוב אחיד, שיביע תמיכה ערבית רחבה בזכויות הפלסטיניות בירושלים. ואמנם, במארס 2018, בכינוס ה־34 של הוועדה הקבועה של הדואר הערבי בעומאן, הגישה המשלחת הפלסטינית בקשה רשמית להנפקת בול שכותרתו "ירושלים בירת פלסטין", שהתקבלה פה אחד על-ידי נציגי המדינות החברות.

מאן עברה הנפקת הבול למישור המעשי. ב־19 בנובמבר 2018, בכינוס ה־22 של שרי התקשורת הערבים, הוחלט על הקמת ועדה אמנותית שתפקידה לקבל הצעות לעיצוב הבול המשותף ולבחור אחת מתוכן. ב־7 בפברואר 2019 התכנסה הוועדה במטה הליגה הערבית בקהיר בנוכחות נציגי עיראק, ירדן, מצרים, ערב הסעודית, קטר, מרוקו, אלג'יריה, תימן והרשות הפלסטינית. מבין העיצובים המוצעים נבחר זה של האמן האלג'יראי, טייב לעידי, שנשא את המסרים הפייסניים ביותר: כיפת הסלע, שתי יוני שלום בצדיה ומעליה מתנוסס דגל פלסטין. העיצובים האחרים היו מיליטנטיים יותר וכללו גדרות, דם ולוחמים רעולי פנים.

אין זו הפעם הראשונה שבה מונפק בול ערבי משותף לאות סולידריות עם העניין הפלסטיני. בשנת 1965, למשל, הנפיקו תשע מדינות בול לרגל יום השנה לטבח בדיר יאסין, בו נראה גפיון הנעוץ במפת פלסטין המדממת. עשר מדינות הנפיקו עד כה את הבול "ירושלים בירת פלסטין", אולם כפי שניתן לצפות מבול בנושא כה טעון, הנפקתו לא התנהלה על מי מנוחות. מאז עלה הרעיון ועד הוצאתו לפועל נרשמה שורת פרשיות פוליטיות ובולאיות, החל מהדפסה שהוחרמה על-ידי ישראל, דרך מתחים בין העיצוב הכלל-ערבי לסדרי העדיפויות הייחודיים של מדינות מסוימות וכלה בשגיאת דפוס השווה הון עבור אספנים. בעמודים הבאים נביא לראשונה כמה מן ההתרחשויות שהתחוללו מאחורי הקלעים של ההנפקה.

הרשות הפלסטינית: ההנפקה שנעצרה בגבול

הרשות הפלסטינית החליטה להנפיק בול שכותרתו "ירושלים בירת פלסטין" עוד בטרם שפנתה לוועדה הקבועה של הדואר הערבי בהצעה להנפקת בול ערבי משותף. הבול הפלסטיני היה אמור

* חסן סוכר הוא אספן בולים ומומחה לבולי הסכסוך הישראלי-פלסטיני. ד"ר אופיר וינטר הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי (ANSS) ומרצה בחוג ללימודי הערבית והאסלאם באוניברסיטת תל אביב.

ההנפקה הפלסטינית המוחרמת

Super Star. Jo

העישוב הירדני העצמאי

הבול הירדני עם העישוב המאוחד

חריטה בגב הבול הירדני

עיראק: העישוב שנדחה וכל זאת הודפס

עיראק הגישה שני עיצובים לתחרות שערכה הוועדה האמנותית של הדואר הערבי בפברואר 2019 עבור הבול המשותף, שניהם פרי יצירתו של סעד ראזי, המעצב הקבוע של הדואר העיראקי. כחסידי גדול של המאבק הפלסטיני, עיצוביו כללו את מפת פלסטין בגבולות המנדט הבריטי הצבועה בצבעי הדגל הפלסטיני, מפת פלסטין נוספת בצבעיה הסמליים של הכאפייה הפלסטינית ולוחם פלסטיני רעול פנים. אולם העיצובים של ראזי לא נבחרו, ככל הנראה בשל העדפת הוועדה לבול נטול מסרים לוחמניים, כזה שלא יעורר מחלוקות בקרב מדינות ערב.

ראזי, מצדו, סבר שהעישוב שנבחר אינו משקף נאמנה את מידת ←

להוביל תוך חמש שנים להקמת מדינה פלסטינית; ובשעה שישראל מחשיבה את ירושלים כבירתה ההיסטורית, הנרטיב הפלסטיני – כפי שנוסח מפורשות בעלון המידע של הבול המוחרם – גורס כי ירושלים צריכה לשמש "בירת פלסטין העצמאית לאחר שחרורה" ואילו הכרת טראמפ בירושלים כבירת ישראל הנה אירוע "חמור לא פחות מהצהרת בלפור".

ירדן: המדינה שנאלצה להנפיק פעמיים

מאז 1924, עת הכריז על עצמו אביו של המלך עבדאללה הראשון, השריף חוסיין בן עלי, כח'ליפה, מחשיב עצמו בית המלוכה ההאשמי לאפוטרופוס של ירושלים, קרי המופקד על המקומות הקדושים בעיר. בראייה ירדנית, לממלכה זיקה רבת-דברים לירושלים: צאצאי המשפחה ההאשמית רואים עצמם כנצר לנביא מוחמד, שערך על פי המסורת המוסלמית מסע לילי לירושלים, ייחוס המזכה אותם בתואר "האפוטרופסים של קודשי אל-קודס"; השריף חוסיין נקבר בהר הבית; המלך עבדאללה הראשון מנע את נפילת ירושלים לידי ישראל במלחמת 1948, קיבלה כפיקדון מאת העולם הערבי והמוסלמי וקיפח בה את חייו מידי מתנקש פלסטיני; ואילו המלך חוסיין שהיה עד לרצח סבו, השקיע בתקופת שלטונו כספים בשיפוץ המסגדים בעיר ודאג לעגן את תפקידה המיוחד של ירדן בירושלים בהסכם השלום עם ישראל. לאורך השנים הופיעה ירושלים על רבים מבולי ירדן, לאחד מסמליה ושימשה מקור לגיטימציה דתית עבור בית המלוכה.

על אף שהמלך הנוכחי, עבדאללה השני, פעל פחות מאביו כדי לטפח את ירושלים כסמל למשטרו, הוא בשום אופן לא ויתר על הזיקה הירדנית ההיסטורית לעיר. לראייה, בעקבות החלטת הליגה הערבית על הנפקת הבול המשותף "ירושלים בירת פלסטין", שאפה ירדן להיות המדינה הראשונה הנענית לה ואף ביקשה להתבלט דרך בחירת עיצוב שונה מזה שקבעה הליגה הערבית. ב־16 ביוני 2019 יצא לאור גיליון מזכרת בעיצובו של שריף רימאווי, אשר במרכזו כיפת הסלע על רקע כנסיית הקבר, וסביבו מסגד אל-אקצא, שער שכם, שווקי העיר העתיקה ורבעיה. הסמלים הדגימו את התפיסה העצמית של ירדן כאחראית גם להגנת קודשי הנצרות. בכתבה בערוץ הטלוויזיה הירדני "אל-רד" הוסבר כי הבול מבטא את תמיכת הציבור והממשלה בירדן בעניין הפלסטיני, את קשרי האחוה בין העמים הירדני והפלסטיני ואת תמיכתה של ירדן בזכותם של הפלסטינים לכינון מדינה עצמאית שבירתה ירושלים.

העישוב הירדני העצמאי התקבל במורת רוח רבה בוועדה הקבועה של הדואר הערבי, ובפרט מצד אלג'יריה, שהעישוב מטעמה נבחר לבול המאוחד. בעקבות הנזיפה שספגה החליטה ירדן על הנפקה נוספת עם העישוב המאוחד, שהופיעה ב־24 בדצמבר 2019. גם הפעם ירדן לא ויתרה על הבלטת מעמדה הייחודי בירושלים, כאשר הוסיפה גוון זהב מטאלי לכיפת הסלע שעל הבול, אשר הודפס בשיטת חריטה והפך למפואר מבין בולי כל המדינות.

מעטפת היום הראשון העיראקית בעיצוב ראזי

תוויות עם עיצוביו של ראזי מטעם אגודה פלסטינית לחובבי בולים

עומאן: הטעות שעלתה ביוקר

התאריך הרשמי שקבעה עומאן להנפקת הבול המשותף "ירושלים בירת פלסטין" היה ה-14 בנובמבר 2019, אך הוא נדחה בשל שגיאת דפוס: השם "אל-קודס" (ירושלים) הודפס ללא האות אלף (כך: "ליקודס"). הטעות הובילה לעיכוב בהנפקה ומהדורה מתוקנת הופיעה רק ב-9 בפברואר 2020. בכך הייתה עומאן למדינה העשירית – והאחרונה נכון ליוני 2020 – שהנפיקה את הבול המאוחד והצטרפה למדינות הבאות (לפי סדר ההנפקה): עיראק (2 ביולי 2019); מצרים, לבנון, מרוקו ואלג'יריה (9 באוקטובר 2019); קטר (14 בנובמבר 2019); איחוד האמירויות (17 בנובמבר 2019); תוניסיה (20 בנובמבר 2019); ירדן (24 בדצמבר 2019). הבול העומאני היה האחרון לצאת עד כה, אך הפך ליקר ביותר. אין הכוונה רק לגרסה עם שגיאת הדפוס, אלא גם להנפקה המתוקנת: גיליון מזכרת בן שמונה בולים מוצע למכירה במאות עד אלפי דולרים,

הזעם וההתנגדות ברחוב הערבי נוכח ההכרה האמריקנית בירושלים כבירת ישראל וחפיש דרך לבטא זאת בבולי ארצו. ב-2 ביולי 2019, כשבועיים לאחר ההנפקה העצמאית של ירדן, היה הדואר העיראקי הראשון להנפיק את העיצוב הערבי המאוחד. המוטיבים שעיצב ראזי לא הופיעו על הבול עצמו, אך נכללו במסגרתו של הגיליון הבולאי שהנפיקה עיראק ובחותמת שהופיעה על מעטפת היום הראשון של הבול. לאור הביקוש הרב אזלה המהדורה הראשונה של הבול, והודפסה מהדורה שנייה בגוון צבע מעט שונה. פיצוי נוסף קיבל ראזי מאחת האגודות הפלסטיניות לחובבי בולים, אשר הדפיסה את עיצובו כתוויות בולאיות המיועדות לאספנים.

שתי מהדורות הבול העיראקי בטונים שונים

גיליון הבול העיראקי ובשוליו המוטיבים של ראזי

פוליטית, אלא נובעת מהקיפאון השורר בשנים האחרונות בפעילות הדואר הכווייתי, שכמעט שאינו מנפיק בולים. עוד נעדרות מרשימת המנפיקות הן סוריה וערב הסעודית. סוריה הושעתה מהליגה הערבית בנובמבר 2011 על רקע הדיכוי האלים של מחאות "האביב הערבי" והורחקה מכל מוסדותיה. במקום הבול המשותף, וכדי להדגיש את מחויבותה המתמשכת לעניין הפלסטיני ולירושלים, הנפיקה סוריה באוגוסט 2019 בול וגיליון מזכרת לציון יובל לשריפה במסגד אל-אקצא. התמהמהותה של ערב הסעודית עם ההנפקה נובעת ככל הנראה מתמיכתה בנושא טראמפ ובמדיניותו בנושא הפלסטיני, כפי שהשתקף בבול עליו הופיעו טראמפ והמלך סלמאן מנובמבר 2017. עם זאת, קיים עדיין סיכוי שערב הסעודית תצטרף בהמשך לשיירת המנפיקות.

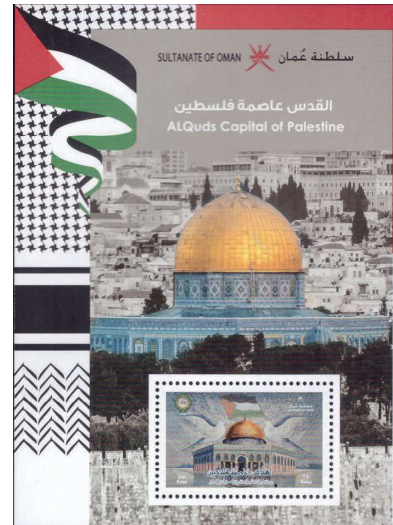

הבול הסורי לציון יובל לשריפה במסגד אל-אקצא

בול סעודי לציון ביקור הנשיא טראמפ בממלכה

וגם במחירים אלה קשה להשיגו. ההנפקה הירדנית השנייה נמכרת אף היא בעשרות דולרים, מחיר גבוה באופן ניכר מערכה הנומינלי. שאר הבולים מוצעים לרוב בדולרים בודדים. מאז ומתמיד היה ביקוש גדול בארצות ערב לבולים הקשורים בפלסטין, אך המחירים הגבוהים של בולי עומאן וירדן נובעים בעיקר מההיצע המוגבל שלהם. כך למשל, בעוד תוניסיה הנפיקה 600,000 בולים, עומאן וירדן נוהגות להסתפק בכמויות קטנות יותר והדפיסו הפעם 5,400 ו-4,000 יחידות בהתאמה.

ההנפקה העומאנית ללא השגאה

בול מאוחד, מסר מגוון

לבסוף, גם בקרב המדינות שהנפיקו את הבול המאוחד ניתן למצוא נימות משתנות. על אף שהבול מייצג קונצנזוס ערבי נרחב לגבי מעמדה של ירושלים כבירתה העתידית של מדינת פלסטין, עיון בעלוני המידע ובהצהרות הרשמיות שליוו את הנפקת הבולים מטעם רשויות הדואר במדינות השונות מגלה דגשים נבדלים. כך לדוגמה, הרשות הפלסטינית הייתה היחידה לנקוט קו לעומתי מפורש כנגד ארצות הברית. אלג'יריה גינתה בחריפות את ישראל והאשימה אותה בניסיון להשתלט על מסגד אל-אקצא. עומאן, מצידה, העדיפה להתמקד בהודעתה דווקא בידיה הארכיטקטוני של כיפת הסלע והביעה תקווה כי הבול יישא עמו "מסר של שלום לעולם כולו". הנימה הפייסנית משקפת את מדיניות החוץ המסורתית שעיצב הסולטאן המנוח קאבוס, שבמרכזה תיווך ואיזון בין גורמים אזוריים (כולל ישראל והפלסטינים) תוך שמירה על דימוי ניטרלי.

נראה אפוא כי עבור כמה מחברות הליגה הערבית מהווה הפלטפורמה הבולאית סביבה בטוחה להבעת סולידריות סמלית עם הפלסטינים, אך זאת מבלי להסתכן בחיכוכים ישירים עם ארצות הברית וישראל או להתחייב לצעדי הזדהות מעשיים יותר. בנוסף להנפקת בולים, הכריזה הליגה הערבית על ירושלים כבירת המורשת הערבית וכבירת הסביבה הערבית לשנת 2019, צעדים שהוגדרו על ידה כ"התנגדות בדרכי שלום לכיבוש הישראלי". מסתבר שכפי שתמונה אחת שווה אלף מילים, כך גם הבול המשותף – הזהה בעיצובו – משקף עמדות ערביות שונות ואף מתחרות. ■

הרוב הדומם:

המדינות שלא השתתפו בהנפקה

חרף העובדה שההחלטה על הנפקת הבול התקבלה פה אחד, 12 מ־22 המדינות החברות בליגה הערבית טרם מימשו אותה. הסיבות לכך מגוונות: הרשות הפלסטינית מעוניינת להנפיק בול, אך הדבר נבצר ממנה עד כה מהסיבות שפורטו לפנינו; ג'בוטי, איי קומורו, סומליה ובחריין לא נוהגות להנפיק בולים בנושא הפלסטיני (לכל אחת מהן הנפקה אחת בלבד בנושא זה בכל שנותיה); סודאן ומאוריטניה הנפיקו בעבר כמה בולים בנושא הפלסטיני, אך הפעם ביכרו שלא להשתתף; לתימן עשרות הנפקות בנושא הפלסטיני, אלא שהיא שרויה במלחמת אזרחים עקובה מדם, וכך גם לוב, שממשלתה המוכרת בראשות פאיז א-סראג' הבטיחה להנפיק בול משלה, אך טרם עשתה כן.

גם כוויית עדיין לא הנפיקה את הבול המשותף, אף כי הייתה אחת המדינות המובילות בהנפקות בנושא הפלסטיני עד 1991. אלא שבשנה זו תמך יאסר ערפאת בפלישה העיראקית לכוויית והדבר הוביל לגירוש מאות אלפי פלסטינים מהמדינה עם סיום המלחמה ולאיבה ארוכת שנים בין המדינה לבין הפלסטינים. עם זאת, ב־2001 הנפיקה כוויית סדרת בולים לתמיכה באינתיפאדה השנייה וב־2009 סדרה בנושא "ירושלים בירת התרבות הערבית". לפיכך נראה שהסיבה לאי־השתתפותה של כוויית בהנפקה הנוכחית אינה